

ПЕРСПЕКТИВИ КОНСОЛІДАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

В статті розглядається аналіз підходів до концентрації і консолідації банківського капіталу, які існують у світі, а також визначення перспектив консолідації банківського сектора України.

The analysis of going near a concentration and consolidations of bank capital, which exist in the world, and also determinations of prospects of consolidation of bank sector of Ukraine, is examined in the article.

Ключові слова: банки, консолідація, концентрація, злиття, поглинання.

Keywords: jars, consolidation, concentration, confluence. absorption.

Сучасні темпи розвитку економіки вимагають адекватного розвитку банківської системи та фінансової системи в цілому. Ознаками такого розвитку є по-перше, наявність у банків такого обсягу ресурсів, яких міг би задовольнити платоспроможний попит усіх суб'єктів економіки, по-друге, вартість цих ресурсів повинна бути на рівні, який не перевищує значення інфляції, тобто з мінімальною премією за ризик. Обидві ці умови ставлять високі вимоги до організації грошового ринку і банківської системи.

В умовах фінансової системи України питання розвитку банківської системи ускладнюється обмеженістю більшості банківських установ у фінансових ресурсах. Враховуючи значну кількість банківських установ, внутрішніх ресурсів недостатньо для підтримки високих темпів кредитування суб'єктів економіки, а доступ до зовнішніх фінансових ресурсів є вкрай обмеженим. Більшість країн, що розвиваються вирішували зазначене питання за допомогою концентрації фінансового капіталу на основі злиття та поглинання банків.

Проблемі консолідації банківського капіталу в Україні присвячено дослідження таких вітчизняних науковців як Васильченко З.М., Міщенко В.І., Сніжко О., Степаненко А., тощо. Між тим, у зв'язку з динамічним розвитком вітчизняного фінансового ринку та трансформації економічних відносин, виникають низка аспектів, які зумовлюють проведення додаткового дослідження, зокрема участі та ролі держави у процесі консолідації.

Стратегічною метою реорганізації комерційних банків є підвищення надійності і стійкості банківської системи, шляхом підвищення рівня капіталізації окремих банків, забезпечення стабільної роботи платіжної системи. Для досягнення поставленої мети, органи державного управління покращують систему захисту інтересів інвесторів і вкладників, сприяють переорієнтації діяльності банків шляхом універсалізації або навпаки – більшої спеціалізації в залежності від вимог економіки, підвищують рівень консолідації банківської системи.

Відповідно до міжнародного досвіду, можна стверджувати, що *консолідація банківського сектору* – це зменшення кількості банків та інших депозитних інститутів з одночасним зростанням розміру та концентрації банків, що залишилися.

Реорганізація (злиття та поглинання) банків протягом останніх десятиліть є важливим інструментом перетворень у банківському секторі багатьох країн. Це дало змогу банківським установам освоювати та розвивати нові ринки та замінити застарілі види послуг новими. В цілому злиття обходяться значно дешевше, ніж створення нових банків чи відкриття філій, а тому й керівництво банків, і акціонери надають перевагу саме їм.

Основними причинами, що стимулюють процес консолідації банківської системи, є:

- посилення конкуренції, що призводить до зниження прибутковості бізнесу окремих банків;
- посилення регулятивних вимог;
- підвищення рівня капіталізації;
- одержання додаткових прибутків і підвищення рентабельності банківського капіталу за рахунок зниження рівня витрат і собівартості банківських послуг;
- вихід на нові ринки;
- пошук більш вигідного режиму оподаткування та інші.

До інших причин належать диверсифікація кредитних ризиків, оптимізація організаційної та управлінської структури.

Загальні причини консолідації відповідають потребам реструктуризації банківської системи України, характерними рисами якої є велика кількість дрібних банків, високі операційні витрати (6,1 %), відносно низька рентабельність активів (1,3 %), висока процентна маржа (5,5 %) ⁸, недосконалий менеджмент тощо.

На злиття і поглинання впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Аналізуючи світовий досвід, можна виділити наступні причини злиттів і поглинань компаній (рис. 1.)

Відповідно до синергетичної теорії [2,3], банки А і В підуть на злиття лише тоді, коли банк С, який утвориться від їх злиття, збільшить добробут акціонерів через збільшення вартості його акцій. Тобто матиме місце синергетичний ефект, коли витрати на надання двох чи більше банківських продуктів будуть менші, ніж вартість кожного окремо. Якщо для створення двох продуктів використовується той самий капітал і (чи) робоча сила, то ефект виражається формулою $2 + 2 = 3$ з погляду витрат, але $2 + 2 = 5$ на виході продукції.

Такого ефекту можна досягти за допомогою:

- економії, обумовленої масштабами діяльності;

⁸ Цифри наведено за: Попередні підсумки діяльності банків України за 2002 р. [25]. Для порівняння – за даними Fitch-IBCA, операційні витрати в таких країнах, як Німеччина, Японія, США в середньому становлять 1,6-1,8 %, а в Чехії, Угорщині та Польщі – 3,1-3,5%. Відповідно, і процентна маржа у розвинутих економіках є значно нижчою – у країнах Західної Європи звичайно це 2-4%. Згідно з статистикою НБУ, серед між процентними ставками за кредитами і депозитами (середньозважені ставки в річному обчисленні) у національній валюті у 2002 р. становив для юридичних осіб 18%, для фізичних осіб – 13,2%, а в іноземній валюті – 6,4 і 8% відповідно [5].

- використання взаємодоповнюючих ресурсів партнера;
- фінансової економії за рахунок зниження трансакційних витрат (транспортні, рекламні витрати тощо);
- збільшення ринкової частки і зниження конкуренції (ефект монополії), можливості вести цінову конкуренцію;
- взаємодоповнення в сфері НДДКР.

Рис. 1. Основні причини злиттів і поглинань

Злиття і поглинання компаній можуть ставити своєю ціллю досягнення диференційованої ефективності за рахунок *підвищення якості управління та усунення неефективності*.

Податкові мотиви. Іноді податкове законодавство стимулює злиття і поглинання, результатами яких стає зниження податків і отримання пільг.

Диверсифікація виробництва, можливість використання надлишкових ресурсів допомагає стабілізувати потік доходів, що вигідно і компанії, і споживачам (через розширення асортименту товарів і послуг). Мотивом для злиття також може бути поява у компанії вільних ресурсів, наприклад, якщо компанія працює в галузі, яка знаходиться в стадії зрілості.

Різниця в ринковій ціні компанії і вартості її заміщення. Зазвичай простіше купити існуючу компанію, ніж створювати нову, тобто злиття доцільне тоді, коли ринкова вартість компанії-цілі значно менше вартості заміни її активів.

Різниця між ліквідаційною і поточною ринковою вартістю (продаж «врозкид»). Інакше цей мотив можна сформулювати як можливість «дешево купити і дорого продати». Часто ліквідаційна вартість компанії вище її поточної ринкової вартості, в

такому випадку компанія, яка купується, може бути потім продана «врозкид» частинами з метою отримання значного доходу.

Особисті мотиви менеджерів, прагнення збільшити політичну вагу керівництва компанії. Іноді рішення про злиття чи поглинання ґрунтуються не на економічній доцільності, а на особистих мотивах менеджерів, які претендують на вищу оплату праці, наприклад.

Внаслідок реалізації кризових явищ в діяльності банківської системи виникла низка проблемних питань, які потребують врегулювання шляхом консолідації і концентрації банківського капіталу. Фінансова консолідація також є способом мінімізації соціальних та економічних витрат, пов'язаних з банкрутством банків чи їх рекапіталізацією.

З огляду на ситуацію в Україні слід зауважити, що консолідація великих банків шляхом «усунення» з ринку малих не може бути однозначним рішенням.

Враховуючи зазначене, цілями консолідації банківської системи повинні бути:

– посилення здатності банківської системи запобігати банкрутству окремих її установ;

– збільшення капіталу банківської системи (перш за все, за рахунок фінансової підтримки акціонерів шляхом збільшення статутного капіталу та субординованого боргу);

– реструктуризація окремих неплатоспроможних банків, ліквідація яких може спричинити серйозні соціальні й економічні наслідки;

– ліквідація банків з неефективним управлінням і значними ризиками в їх діяльності;

– залучення до участі в капіталах банків ширшого кола власників.

Особливої уваги заслуговує такий нетрадиційний ще для вітчизняної банківської практики захід, як застосування різних форм реорганізації юридичної особи (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення).

Для досягнення поставлених завдань Національним банком України вже вжито ряд заходів, зокрема:

В липні 2009 р. було внесено зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність», які зокрема стосувались і питань реорганізації банків. Стаття 26 цього Закону регламентує способи реорганізації банків як такі, що здійснюються добровільно за рішенням його власників або у разі призначення тимчасової адміністрації – за рішенням Національного банку України або тимчасового адміністратора шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення. Зміни стосувались також черговості та порядку задоволення вимог до банку, який перебуває в стадії ліквідації. Було спрощено процедуру зміни форми власності банку – у випадку реорганізації не потрібно ліквідувати юридичну особу і достроково задовольняти вимоги кредиторів. Це було зроблено для прискорення переходу банків в публічні акціонерні товариства, яке має відбутись до 2011 р. На відміну від реорганізації шляхом злиття, приєднання, поглинання, виділення чи поділу, при зміні форми власності банки не повинні

повідомляти кредиторів і оприлюднювати це в пресі. Це також необхідно для полегшення процесу рекапіталізації, тому що реорганізація була однією з основних умов рекапіталізації проблемних банків державою.

Врегульовано також питання запровадження тимчасової адміністрації, контролю за її діяльністю, організації роботи та прав і обов'язків тимчасового адміністратора, були розширені підстави для запровадження особливого нагляду за банківською установою.

Постановою Правління НБУ від 18.11.2009 р. № 683, яка затвердила зміни до Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників було виключено положення про те, що сума розмірів статутних капіталів банків- правонаступників має дорівнювати сумі статутних капіталів банків, що реорганізуються. Також було чітко деталізовано процедури реорганізації і злиття банків, з переліком необхідних пакетів документів і порядком їх подачі в регуляторні органи, встановлено порядок проведення реорганізації банків шляхом злиття, приєднання, перетворення, поділу і виділення, визначено послідовність заходів з перетворення та злиття банків.

Вітчизняне законодавство передбачає два способи об'єднань: або два банки об'єднуються в нову установу, або один банк приєднує до себе інший. Перший варіант є занадто дорогим, тому майже не використовується у практиці, та й до другого варіанту вдаються нечасто. Виходячи з Методичних рекомендацій Національного банку України про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків, бачимо, що ці всі процедури занадто складні. Крім того, учасники об'єднання повинні переконати регулятора, що воно піде на користь вкладникам та іншим кредиторам, а також отримати дозвіл Антимонопольного комітету (він не дасть згоду, якщо загальна доля ринку банків перевищує 35%) і пройти аудит. А банк, який був приєднаний, припиняє своє подальше існування. При цьому складається передавальний баланс, у якому враховуються всі зобов'язання фінансової установи відносно кредиторів та дебіторів, а також зазначаються етапи проходження процедури державної реєстрації приєднання.

Відповідно до діючого законодавства кредитори можуть вимагати припинення або дострокового виконання зобов'язань. Тоді банк, який приєднався, як правило, отримує статус філії. Таким чином, це дозволяє ефективніше надавати послуги клієнтам.

Відповідно до чинного законодавства в Україні існує дві схеми приєднання фінансового інституту:

- приєднання на правах філії;
- приєднання на правах безбалансового відділення.

Перша схема отримала більш широке поширення. У багатьох банках вважають, що приєднання на правах філії забезпечує безперервність загального робочого процесу і, мінімально чіпляє інтереси клієнтів банку, що приєднується.

Об'єднання, шляхом купівлі банків є невідгидним в умовах чинного законодавства України, так як у цьому випадку, банк який купить інший банк, має право врахувати у

регулятивному капіталі лише 10% від цієї інвестиції. Така ситуація пояснює захистом вітчизняної банківської системи від інтервенції іноземного капіталу.

Також при злиттях звертається особлива увага на переоформлення ліцензії. Питання ліцензування вважається одним з найбільш проблемних. Якщо в інших європейських країнах ліцензії передаються автоматично, то в Україні, перш ніж приєднати банк, необхідно отримати і переоформити всі його ліцензії.

Крім несприятливої законодавчої бази, банки які об'єднуються стикаються і з іншими випробуваннями. Процес об'єднання є досить трудомістким, дорогим і тривалим. Зокрема, об'єднання банків передбачає великі витрати: на ребрендинг, переоформлення точок продажів, вдосконалення операційної бази, технологічних процесів, придбання ліцензійних програмних продуктів, послуги юристів. Дуже часто буває так, що в процесі злиття банки втрачають своїх клієнтів, а очікуваного синергетичного ефекту не виникає.

В умовах кризи, коли існує ризик банкрутства великої кількості банків, що впливатиме на значну частку депозитів банківської системи, виникає необхідність керованої консолідації банківського сектору з попередньою його реструктуризацією для вирішення питань проблемних банків і повернення фінансової стабільності в цілому. Ряд заходів, які використовуються урядом при цьому, включають і макроекономічний аналіз причин системних проблем, і питання вдосконалення банківського нагляду, усунення недоліків в регулятивній базі, і відновлення діяльності окремих проблемних банків. Успіх системної реструктуризації банківського сектору залежить від того, наскільки розроблена владою стратегія охоплює всі ці питання.

Література

1. Бабина А. Привлечение иностранных инвестиций: слияния и поглощения // Банкаўскі веснік, верасень 2008. – С. 42-51.
2. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 528 с.
3. Міщенко В.І. Проблеми капіталізації та консолідації банківської системи України. // Вісник НБУ. – 2008. – №10. – С.2-7.
4. Офіційний сайт Національного банку України – www.bank.gov.ua.
5. Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників, затверджене постановою Правління Національного банку України від 27.06.2008 №189.
6. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-ІП.
7. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 №514-ІV.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків: Закон України від 24.07.2009 р. № 1617-VI.
9. Сніжко О. Фінансова консолідація у стратегії розвитку банківського сектору України // Банківська справа. – 2003. – № 4. – С. 66-82.
10. Степаненко А.Теорія і практика реорганізації та реструктуризації банків// Вісник НБУ. – 2004. – №3. – С. 4-8.
11. Basu R., Druck P., Marston D., Susmel R. Bank Consolidation and Performance: The Argentine Experience // IMF Working Paper. – 2004. – 32